

ب : دو نسخه نفیس در دست مرمت و بازسازی در کتابخانه آستان قدس رضوی

حمید لطفی^۱

کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی یکی از کتابخانه هایی است که در طول قرون به گردآوری آثار نفیس اقدام کرده است. بیش از ۹۰٪ از این آثار بر روی کاغذهایی نگارش شده اند که عوامل فیزیکی، شیمیایی و زیستی در تخریب آنها مؤثر می باشد و ضروری است که با مراقبت و نگهداری ویژه ای از فرسایش و فروپاشی آنها ممانعت بعمل آید.

یکی از روشهای متداول برای حفاظت و نگهداری مواد کاغذی مرمت و بازسازی اصولی آنهاست. در اثر نفیس که اخیراً در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در حال مرمت و بازسازی است عبارتند از (۱) قرآن مترجم شماره ۱۰۰ و (۲) ورقهای کتیبه ای بایسنقری.

قرآن مترجم شماره ۱۰۰ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی یکی از شاهکارهای هنری اسلامی در قرن ۱۲ است. این قرآن به قطع ۳۶/۵ در ۶۲ سانتیمتر در ۴۷۳ ورق از نوع بخارائی تماماً مذهب و مرصع است.

تزئینات هر جزء از این قرآن مستلزم نگارش رساله ای جداگانه است. این نسخه به خط نسخ جلی با ترجمه فارسی نستعلیق به کتابت ملاعلی بروجردی و کارگروهی تذهیب کاران آن دوره است. در بین اوراق، ورقی از پوست آهو گذاشته شده تا تذهیب و تزئین آن

^۱ کارشناس و رئیس بخش حفاظت و مرمت کتب و اسناد خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

محفوظ بماند. این قرآن توسط امیر نصیرخان تالپر سلطان مملکت سند هندوستان به روضه رضویه وقف شده است.

آسیب شناسی این نسخه مشخص ساخت که کاغذهای اضافه شده به عطف برای ملیچه بندی (جزوه بندی) زمینه تخریب این نسخه را فراهم آورده است. احتمالا این قرآن نفیس ابتدا به صورت تکبرگ نگارش و تذهیب شده و بعد به صورت جزوه بندی در یک مجلد قرار گرفته است. کاغذهای اضافه شده عطف، از نوع کاغذ اصلی قرآن نیست و بیش از حد لعاب (آهار) نشاسته خورده و لذا به مرور زمان تحت تأثیر نوسانات حرارت و رطوبت نسبی چروک و خشک شده است. این آسیب به مرور زمان به تمام قرآن سرایت کرده، آنگونه که دیگر نمیشد قرآن را ورق زد.

مرمت و بازسازی

برای مرمت و بازسازی، ابتدا با نهایت دقت جلد از قرآن جدا شد و سپس کاغذهای اضافه شده به گونه ای که هیچگونه تغییری در اصالت و ماهیت قرآن، بوجود نیاید از قرآن جدا گردید. تک تکه اوراق با پرسهای گرم و قابل کنترل صاف شد. با چسب مرمتی استاندارد از نوع متیل سلولز کاغذهای دست ساز بدون اسید در قسمتهای یاد شده جایگزین شدند. این کاغذهای دست ساز با الیاف طبیعی با برگ حنا و پوست گردو به شیوه سنتی هم رنگ اوراق قرآن ساخته شدند. پوستهای آهو بعد از صاف شدن به شیوه ی جزوه بندی در بین اوراق قرار داده شد. تاکنون بیش از دو سوم این قرآن مرمت شده است. ان شاء الله با مرمت بقیه اوراق این قرآن دو لنگه جلد بسیار نفیس آن با تیماج (چرم) به آن الصاق خواهد شد.

در کارگاه دیگر کتابخانه، مرمت اوراقی از بزرگترین قرآن جهان معروف به قرآن بایسنقری در حال انجام است. این قرآن بزرگ را باینسقر میرزا نوه تیمور که استاد مسلم خط ثلث بوده است در اوایل قرن نهم هجری با مرکب مشکلی با خط زیبای محقق جلی بر روی اوراقی از کاغذ خانبالغ به ابعاد ۱۳۷ در ۲۰۴ سانتیمتر مجدول به طلا، شنجراف و لاجورد با قلم جلی در حد کتیبه نگاشته است.

در آسیب‌شناسی این اوراق مشخص شد که نسخه به قارچ و کپک آلوده می‌باشد. این نسخه، بلافاصله قرنطینه و ضد عفونی شد، با ابزار مخصوص گردگیری شد، با پرس خلاء همراه با حرارت مناسب صاف شد. قسمت‌های تخریب شده با کاغذهای دست ساز بدون اسید (سلولز خالص) که قبلاً با برگ حنا و پوست گردو هم‌رنگ شده بود با روش متن و حاشیه با چسب متیل سلولز مرمت شد. اوراق بعد از مرمت مجدداً با پرس خلاء صاف و نیز ضد عفونی شد و در قاب‌های مخصوص باروکش نئون که اشعه ماوراء بنفش را جذب می‌کند، قرار داده شد. هر ده عدد قاب در یک فایل ریلی مخصوص جاسازی شد. تاکنون بیش از ۴۷ ورق از حدود ۵۷ ورق موجود در کتابخانه مرمت شده است.